

Språk- og leseveilederutdanningen

Tidlige språklige forutsetninger og senere
lese- og skriveutvikling.

Jørgen Frost
ISP, Universitetet i Oslo

Tidlig språkutvikling og senere lesing

(Lyytinen m. fl. 2004 – children at familial risk project)

- 0-6 måneder
 - Redusert evne til å registrere endring i
 - Vokallengde
 - Stavelser (ba/da/ga)
 - Kortere setninger
- 2 år
 - Redusert fonologisk tydelighet
 - Mindre ordforråd
- 3 ½ år
 - Langsom utv. av fonologisk bevissthet
 - Langsommere etablering av bokstav-lyd forbindelser
- 5 år
 - Vansker med automatisering
- 8 år

Lyytinen m. fl. (Ann. of Dyslexia, 54,2, 2004)

- 'The critical feature of dyslexia may not involve an actual 'awareness' issue per se. Is it feasible that something more **evolutionary primitive is undermining the capacity** to acquire sufficient awareness or fluency to manipulate sounds consciously in the mind? In short, on the processing continuum spanning from **sensation to awareness**, and preceding even epi- or metalinguistic levels of awareness, the problem may concern a more **generic influence on the learning of phonology as opposed to a tardier manifestation within the awareness process itself.**' (p. 187)

The Lexical Restructuring Model

Metsala & Walley, 1998)

- 1. I tidlig språkutvikling er representasjoner for ord **holistiske**.
- 2. Representasjonene blir **gradvis mer segmenterte**.
- 3. Denne restrukturering er foregår i **gjensidig samspill med utvikling i vokabular**
- 4. Denne restrukturering er en **forløper** for utvikling av eksplisitt fonembevissthet
- 5. Lesing forsterker fonembevisstheten.

Om språkets begynnelse (Locke, 1998)

- Kommunikativt samspill
- De første 50 ord
- Vokabularspurten
- Grammatikken

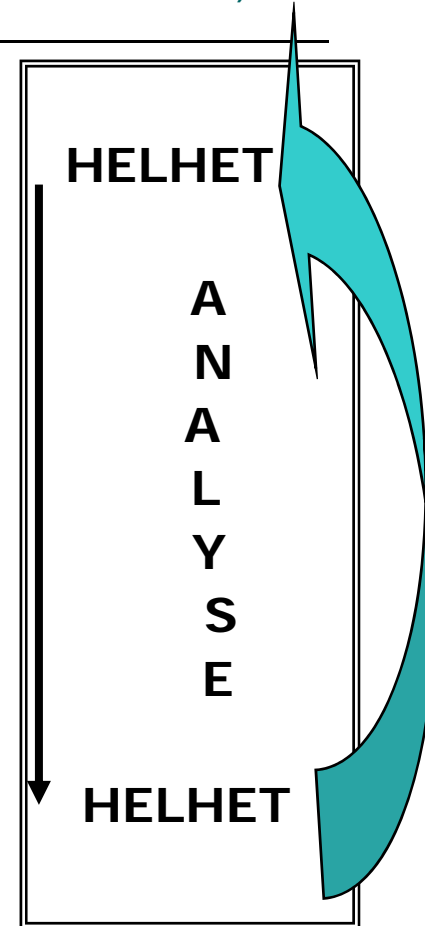

Det grammatiske systemet (Locke, 1998)

(Det hørte språket.....)

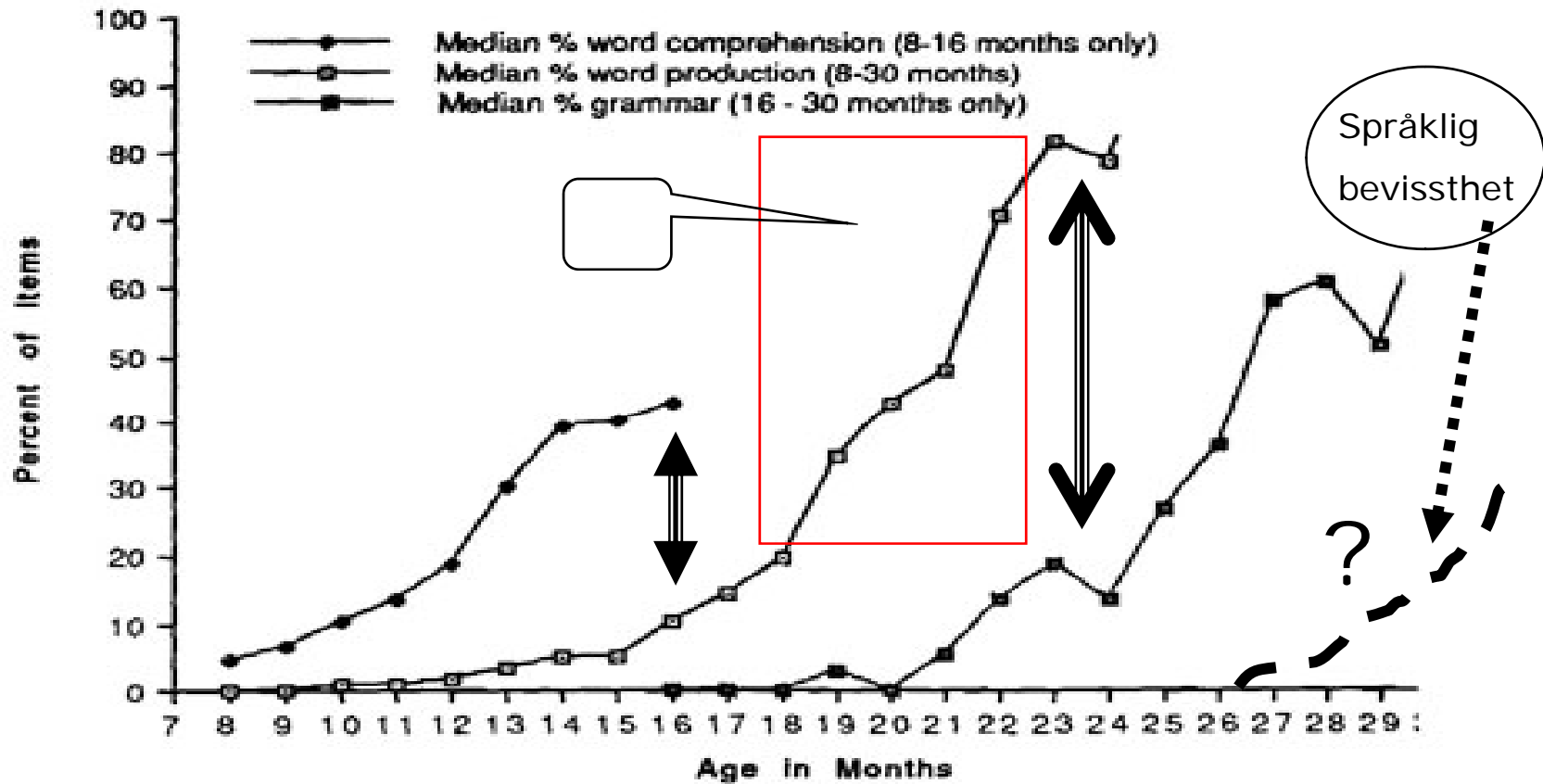
- Analyse** av ytringer i små enheter som svarer til fonemer, stavelser og ord.
- Oppdagelse av språklige sekvenser og mønstre
- Utvikling av et mentalt system** de språklige erfaringene kan inndeles i.
- Aktivt bruk** av dette systemet for å danne nye former på og over ordnivå.

(Det talte språket.....)

From sounds to words to grammar

512 BATES AND GOODMAN

Tidlig språkutvikling og senere lesing

(Bryant m.fl., 1989; Frost m.fl. 2004; Lytinen, 2004; Scarborough, 1990)

- Ved 2 ½ års alder
 - Uttale
 - Setningslengde
 - Ved 3 års alder
 - Huske regler
 - Ordforråd
 - Setningslengde
 - Forståelighet
 - Forståelse
 - Ved 3-4 års alder
 - Passivt og aktivt ordforråd
 - Ved 4-5 års alder
 - Oppdage rim
 - Ved 5-6 års alder
 - Aktivt vokabular
 - Fonembevissthet
 - Bokstavkjenskap
 - Bokstav-lyd bevissthet
- TRAS
 - SATS

 - TRAS – Bornholm screening, Reynell

 - TRAS
 - SPRÅK 4

 - TRAS

 - IL-basis, Ringerik
 - SPRÅK6-16

Er det et mønster? (Locke, Lyytinen, Metsala og Walley, Scarborough o.a.)

- Kommunikativt samspill
- Sansing av tale (språklig analyse svikt)
- Upresise fonologiske analyser
 - Høyre/venstre hjernehalvdel
- Upresise fonologiske representasjoner
- Langsom vokabularspurt
 - KT minne / begrepsutvikling
- Langsom oppbygging av grammatikk
- Langsom setningsutvikling

- Språklig analyse på segmentnivå svikter
- Representasjoner upresise
- Svak språklig analysefunksjon
- Langsom oppbygging av ordforråd
- Svak fonologisk bevissthet

Er det en kur?

- Tidlig kommunikativt samspill
(sensitivity of interaction and attention directing strategies)
- Ordforråd/begreper
- Språklig speiling med utvidelser
- Lesing hjemme – interaktiv lesing
- Lek med språket
- Modellæring
- Tegning / Skrivning

Et beriket språkmiljø – tilpasset opplæring i barnehagen

○ Det vesentlige

- Språket må fokuseres mer **bevisst** i barnehagens liv slik at alt samvær også er å betrakte som et språklig samvær
- Observasjon må integreres i dette samværet slik at det foregår en kontinuerlig drøfting og tilpassing av stimuleringen i barnehagen (TRAS)
- Overgangen mellom barnehage og skole må bli mer fokusert - også i forhold til språk (OBS).
- En sammenhengende pedagogisk virksomhet

Et beriket språkmiljø – lek med språkets form (Bryant m.fl.,1989; Hagtvet,1996; Lundberg m.fl. 1988;

- Å leke med regler og rim skaper bevissthet om språket
- Språklig bevissthet er av avgjørende betydning for at barn kommer bra i gang med lesing
- Å eksperimentere med tidlig skriving utvikler språklig bevissthet og funksjonell bokstavkunnskap

1. trinn

– vejledende tidsplan, 8 måneder.

	1	2	3	4	5	6	7	8
LYTTELEGE	■	—	---					
RIMELEGE	■	—	—	---				
SÆTN. OG ORD	■	■	—	---				
STAVELSER		■	—	---				
FORLYDE			■	■	—	---		
FONEMER					■	■	—	---

- Leges hver dag.
- == Leges næsten hver dag.
- Leges med jævne mellemrum.
- Leges ind imellem.

Rim

Setning

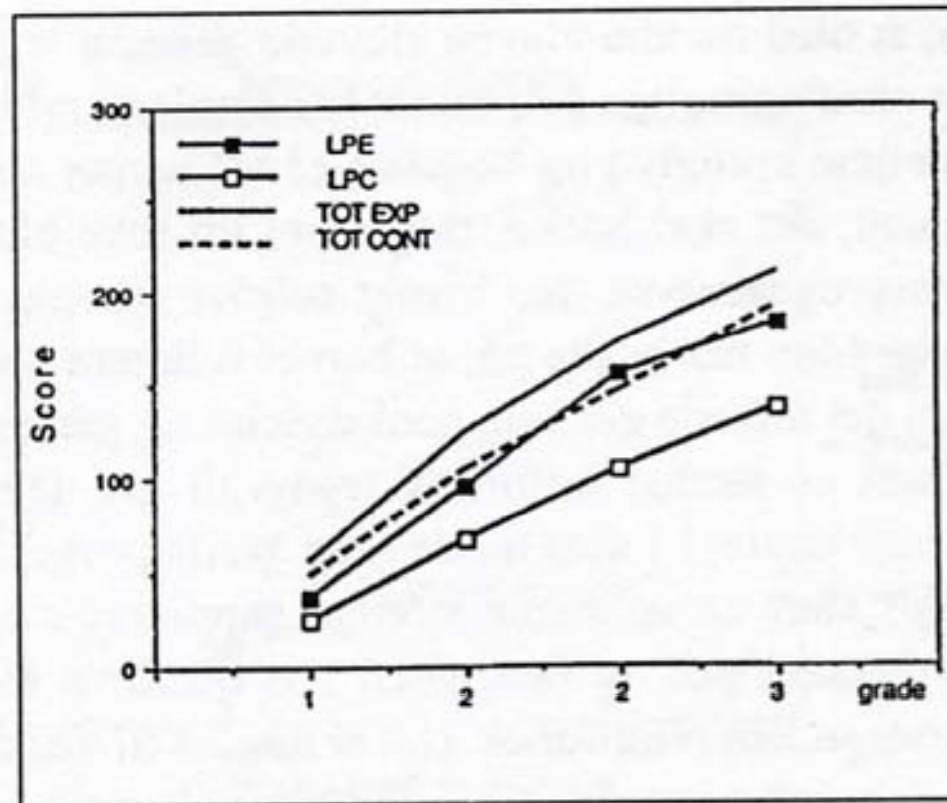
Forlyd

To- og trelyds ord

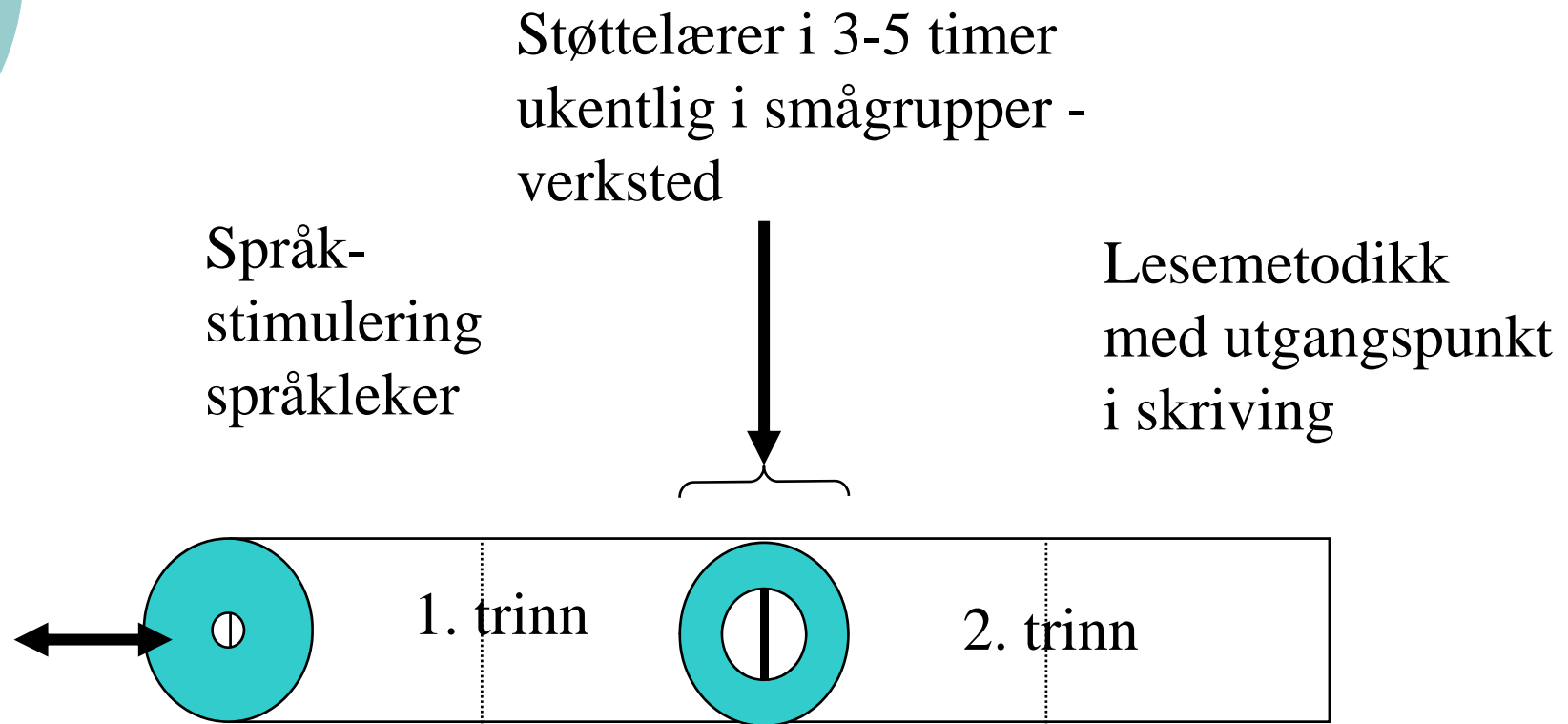

Lesestarten (Lundberg, Frost & Petersen, 1988)

Figur 2. Ordlæsning 1.-3. kl. (OS 400).

Tidlig innsats - "Jul til Jul" - lærer

Et beriket språkmiljø –skriftspråk

(Lundberg, 1995)

- **Skriftspråkssosialisering**
(barnehage og hjemme)
- Gode modeller
- Adgang til skrevet språk
- Eksponering for skriftspråk
(høytlesing med dialog)
- Skriftspråket inn i leken (rammelek)

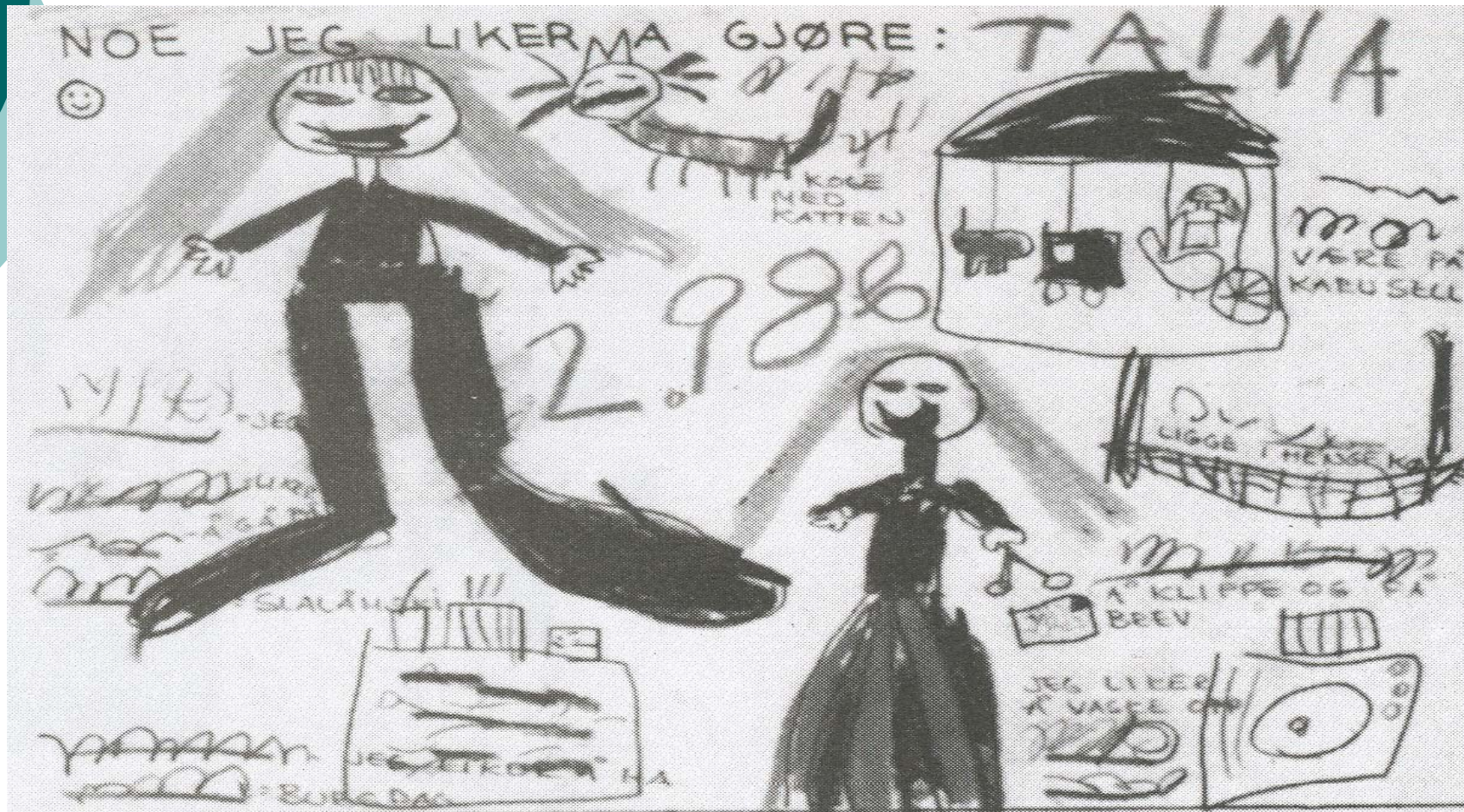

”Skriving og lesing”

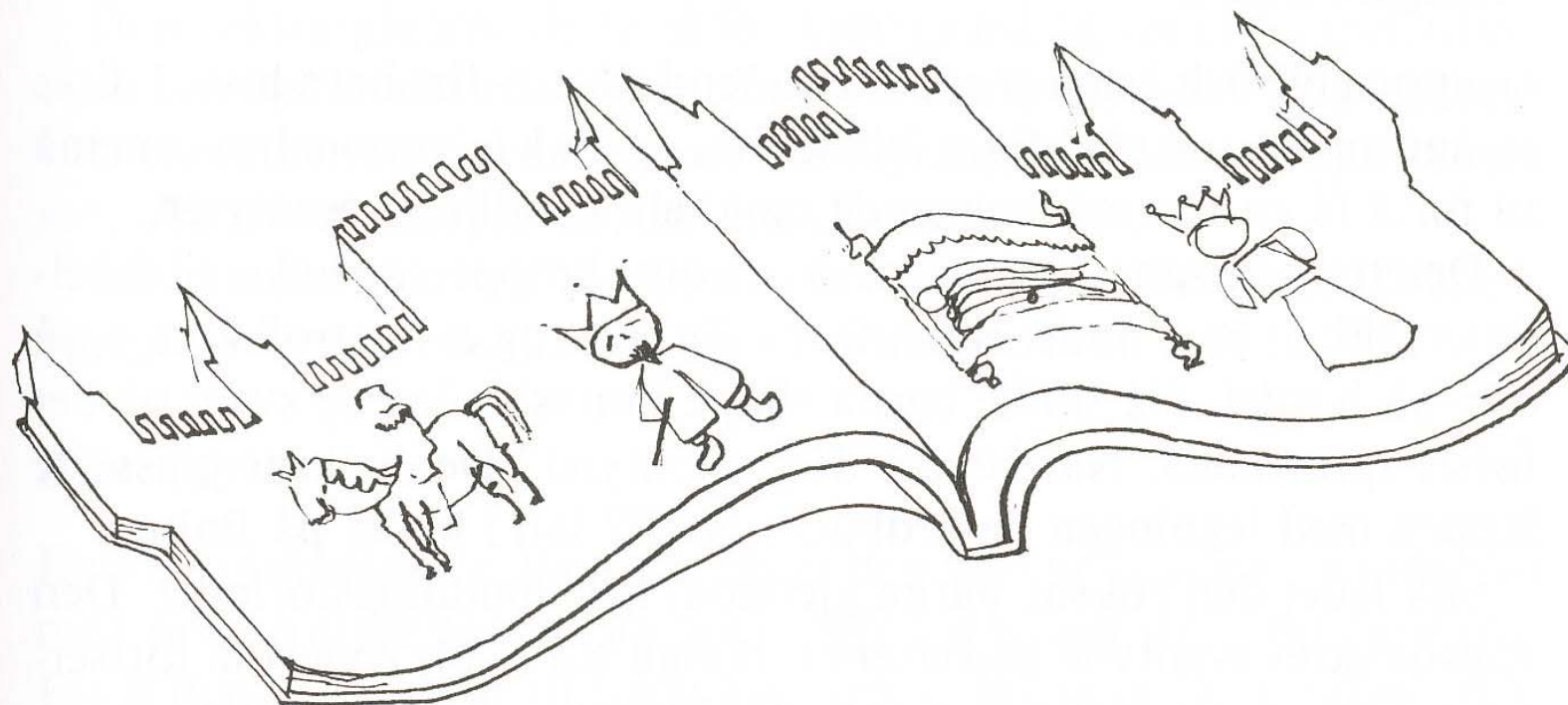
(Hagtvet & Palsdottir, 1992)

- Skriftbilder i klassen
- Dag og dato på tavlen
- Huskelapper
- Til-og-fra-kort
- Fødselsdagshilsen
- Dagbok
- Tekst til bilder
- Å velge aktivitet (High/Scope)
- Selvkomponerte bøker
- Formbøker
- Barnas egne navn
- Kjære Nina
- Barna lager avis
- Huskelister og referater
- Frilek:
 - Cafe
 - Posthus
 - Bank
 - Lege
 - Butikk osv

Fra 'Mig-selv' bogen (Hagtvet & Palsdottir, 1992)

Formbøger (Hagtvet & Palsdottir, 1992)

Figur 15. Selvlaget bok om Prinsessen på erten

Hagtvet, 1988

skribling

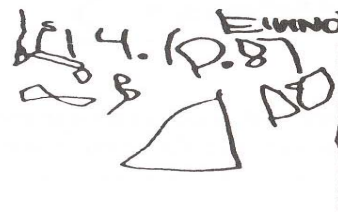
Fantasiskrivning
(„Hemmelige tegn“)

R K C U E N D L I C C

Konvensjonelle bokstaver i rekke

Tegnet tale

Oppdagende
skrivning
(„ett hus“)

I T U S

Konvensjonell
skrivning

15 LET ME LK
OG EN SKO NET

Fra lekeskriving til 'børnestavning'

Børnestavning

– en anderledes danskpædagogik

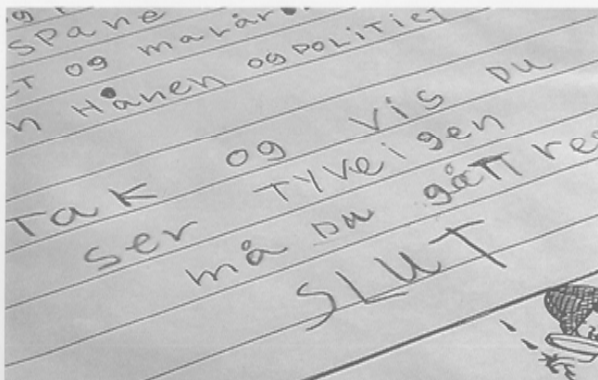
Børnestavningen tager udgangspunkt i det enkelte barns forudsætninger.

Inden pædagogikken igangsættes aftales med børnene og forældrene spillereglerne for børnestavningen:

- at børnene ikke skal tænke på at stave rigtigt som voksne
- at børnene med det samme kan skrive alt, hvad de har lyst til.
- at der er intet, der hedder stavofejl.
- at børnene bare skal skrive de lyde, de kan høre eller kender i forvejen.
- at man ikke behøver kunne læse det hele med det samme, det kommer efterhånden.
- at det er den hurtigste måde at lære at voksenstave på.

Videoen er delt i to:

- kursusfilm om børnestavning
- indslag fra TV/MIDTVEST

Tidlig skriving

○ Skriveforsøk

han roper om hjelp

○ Mediering

lydanalyse

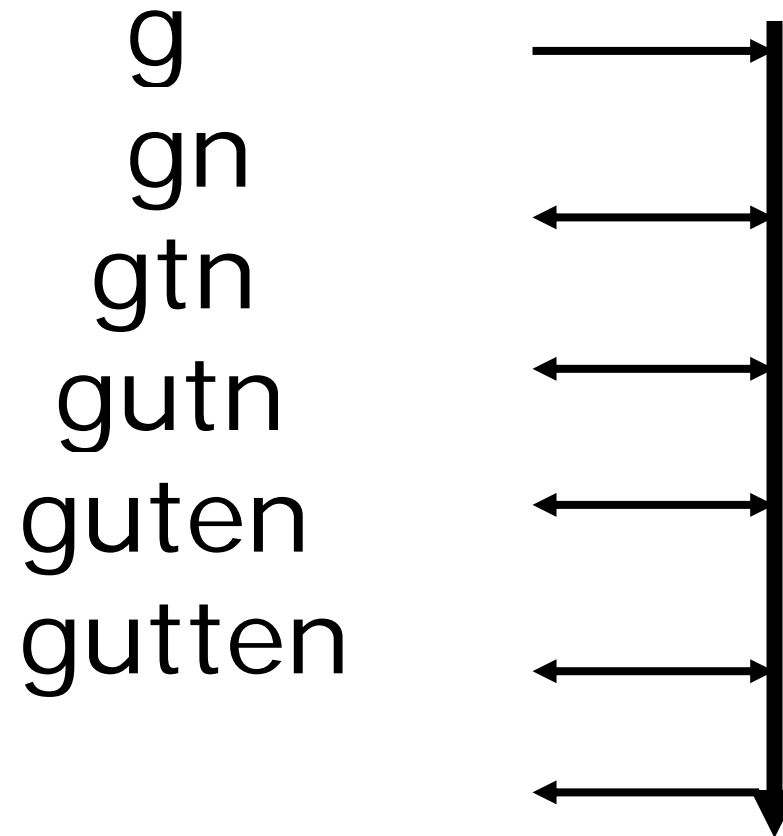
rå - - per

○ Nytt skriveforsøk

han råber om hjelp

Medieringen når børn skriver (Bråten, 1994)

Elkonin

og Tufte

Trinn 1

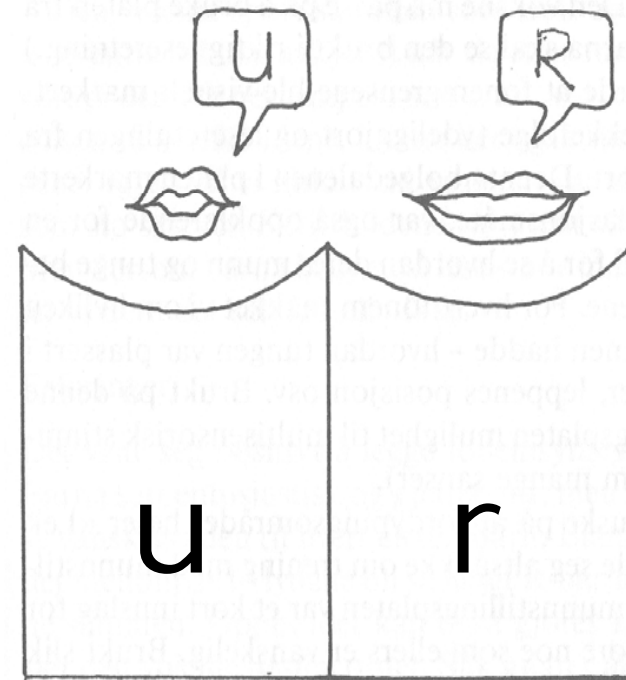
/f/i/l/m/

Trinn 2

Trinn 3

film

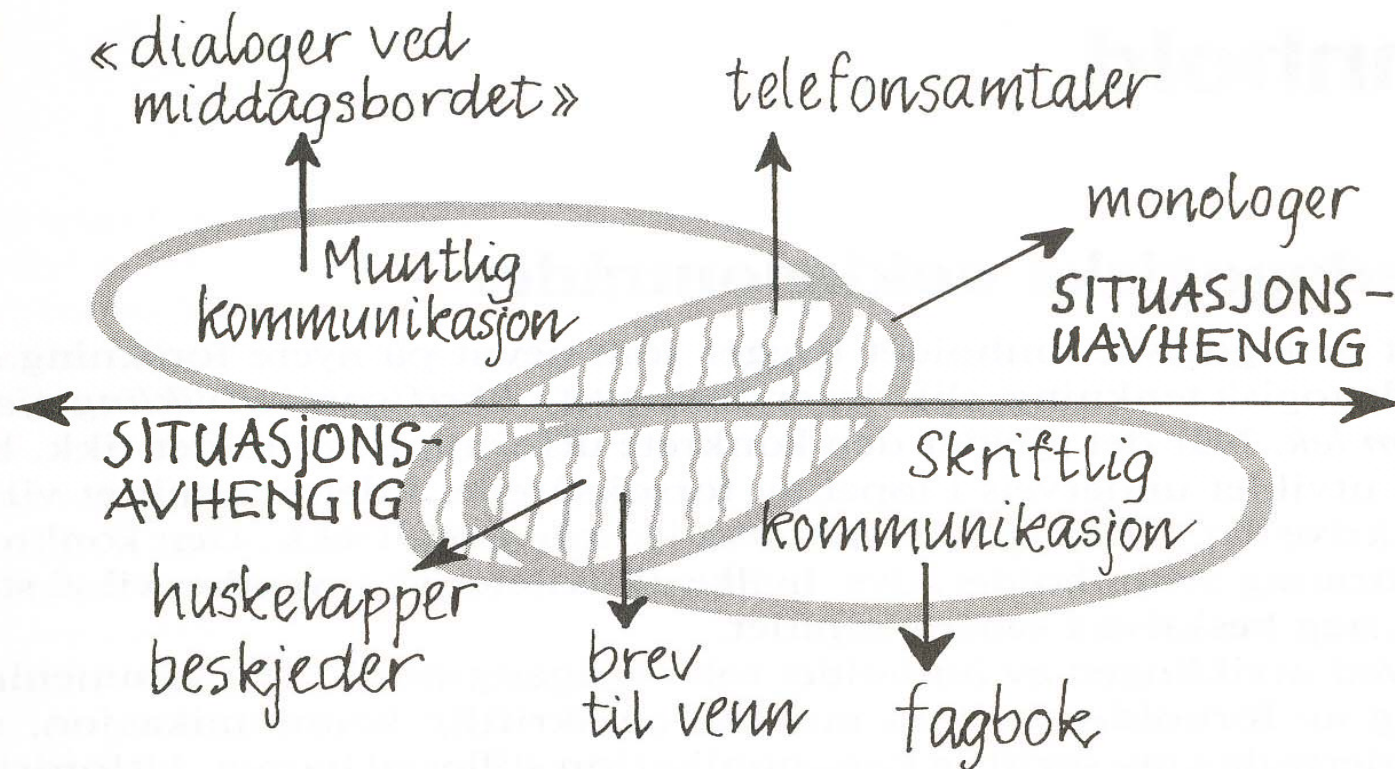

LTG i praksis (Jørgensen, 1980)

Situasjonsuavhengig språktrening

(Hagtvet og Palsdottir, 1992)

Figur 1. Eksempler på muntlig og skriftlig kommunikasjon i forhold til grad av situasjonsavhengighet

Situasjonsuavhengig språktrening

(Hagtvet, 1988)

Et beriket språkmiljø – setningsbygning (Fey m.fl., 1999; Robinson & Robinson, 1991; Rooks, 1995; Yoder m.fl. 1995)

- Samtalemønstre viktig (imp – descript)
- Unngå overfortolkning
- Sikre utvidelse av språket
- Respektere oppmerksomhetsfasene (følg barnet)
- Alt samvær er også språklig samvær
- Språkbadet

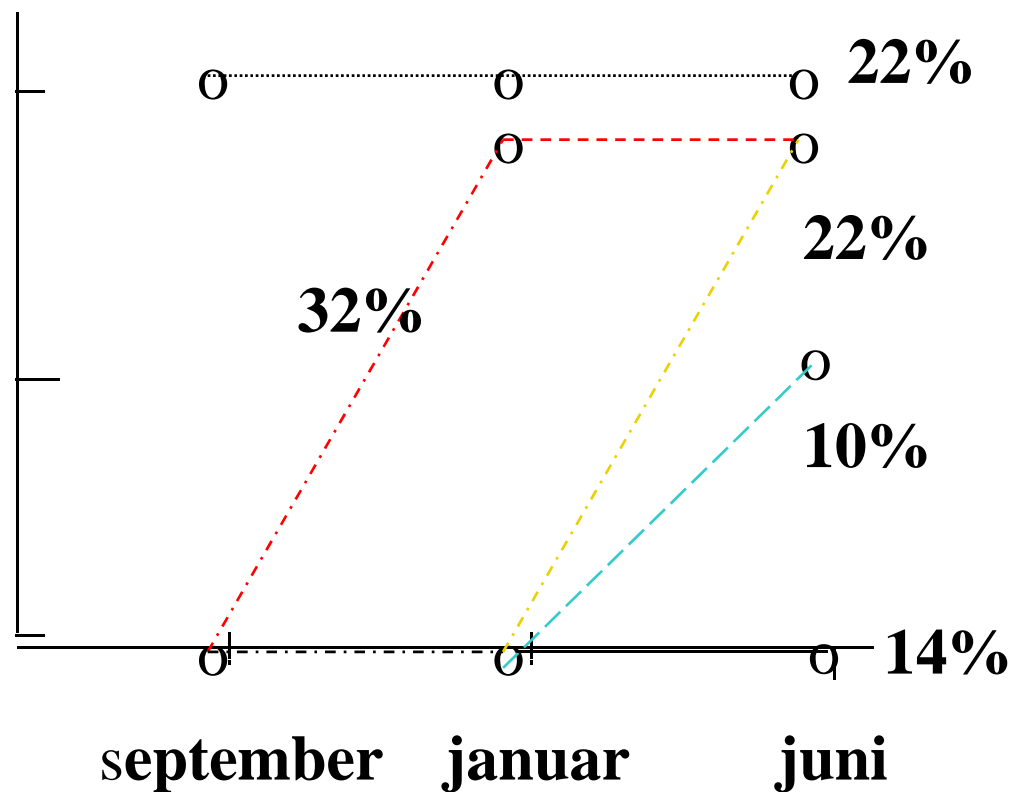
Oslo prosjektet (N=50)

(Hagtvet, 1988)

Oppdagende
skrivning

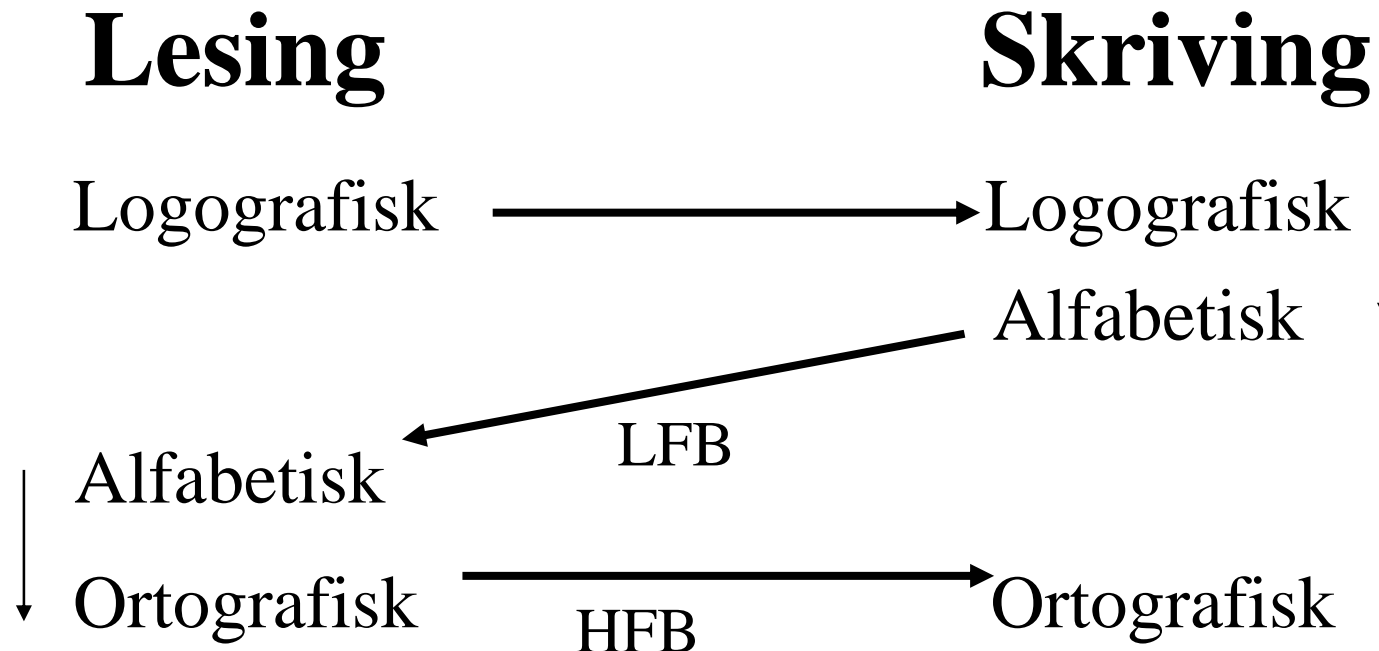
Fonembasert
skrivning

Lekeskriving

Lesing og skrivning

(Frith, 1985, Frost 2001)

Et beriket språkmiljø – Ordforråd

(Biemiller, 2004; Dickinson og Tabor, 2001; Frost, m. fl. 2005; Hart & Risley, 1995; Ottem, 2005).

- Ordforråd hos førskolebarn korrelerer sign. med forståelse i ungdomsskolen
- Ordforråd hos 3 åringer korrelerer sign. med leseferdighet ved 16 år
- Ordforråd påvirker hukommelsen
- Store forskjeller mellom førskolebarn – opp til 5 x (1-5.000 ord pr. år)
- Ordforrådet vokser raskest hos elever med størst ordforråd
- Tidlig innsats er av avgjørende betydning

Å lære nye ord (Nash & Snowling, 2006)

○ **Evalueringsstudie:**

- ved å definere ord
- ved å se på ord i kontekst

○ **Design**

- 28 elever med svakt ordforråd i 2 grupper med hvert sitt opplegg
- 2 ord per leksjon (subst./verb)
- Pre- og posttest og etter 3 måneder

Å lære nye ord (Nash & Snowling, 2006)

○ **Orddefinisjon:**

- Forenklede ordboksdefinisjoner
- Lese ordet høyt/sammen/med støtte
- Lese forklaringen (elev/lærer)
- Finne eksempel på bruken
- Ordet staves/skrives (arbeidsark)
- Gjenta mening

Å lære nye ord (Nash & Snowling, 2006)

○ **Se på ord i kontekst:**

- En kort tekst ble formulert til hvert ord med 4 eller 5 sentrale beskrivende ord
- Semantisk kart på ark, hvor også teksten var trykt
- Finne beskrivende ord og sette de inn
- Forklare ordets betydning

- Fikk vite at dette var en måte de selv kunne bruke når de ville finne ut hva ord betydde i en tekst de leste

Å lære nye ord (Nash & Snowling, 2006)

○ **Resultater:**

- Ved posttest 1 hadde begge grupper utvidet sin ordkunnskap til samme nivå
- Ved posttest 2 klarte 'kontekstgruppen' å forklare flere ord end 'definisjonsgruppen'

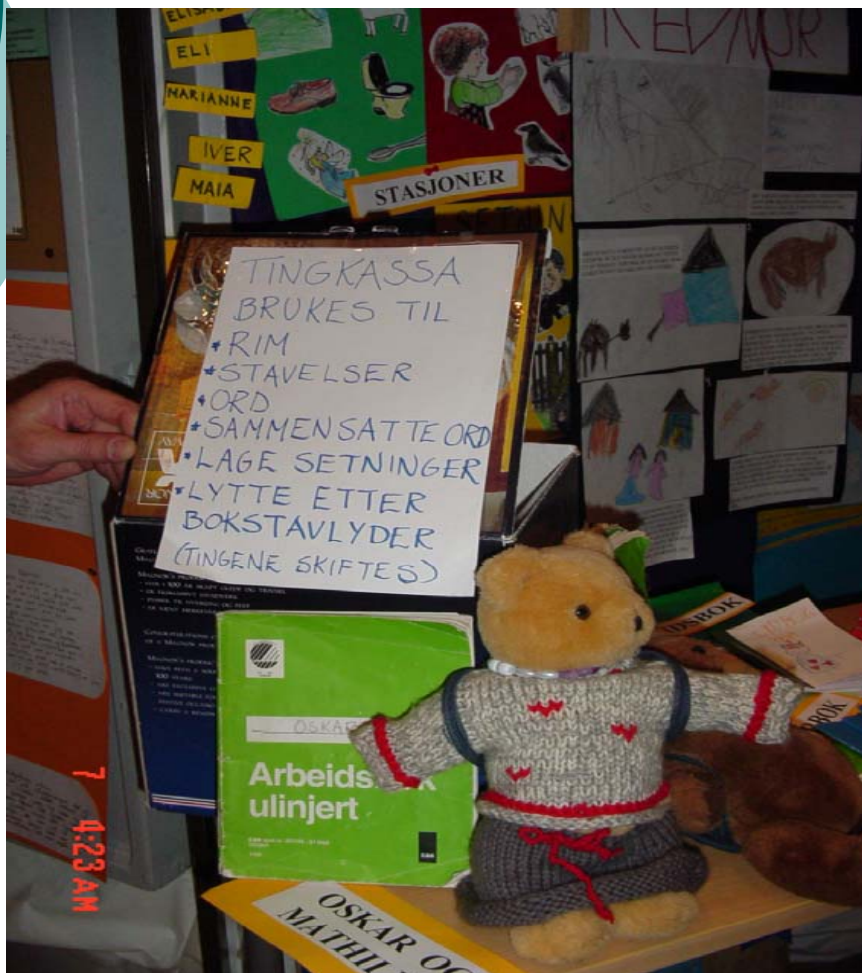
- ### ○ **Forklaring:** Semantiske representasjoner blir mer stabile gjennom det kontekstuelle prinsippet. Kanskje også det at barna skulle *formulere forklaringer selv*. De fikk samtidig en *arbeidsstrategi* til bruk når de møtte nye ord.

Høytlesing – som intervensjon (Coyne, Simmons & Kame'enui, 2004)

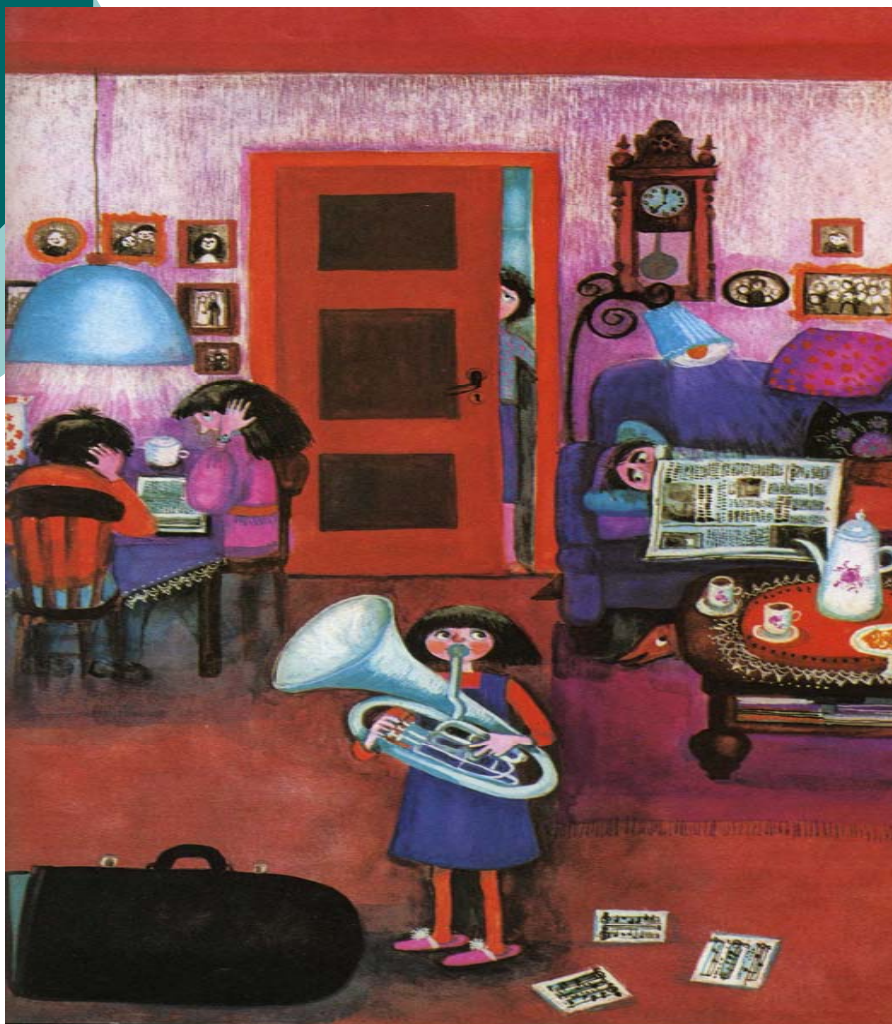
- Alminnelig høytlesing gagner mest de sterke!
 - Oppbygging av ordforråd i en interaktiv ramme:
 - ½ times forløp i syklus på 6 dager med to bøker
 - Lesing: 1/3 og 2/4
 - Dag 5/6: Gjenfortelle, bruke ordene i nye sammenhenger
- **Lærerens forberedelse:**
Se boken igjennom, forbered pausene.
 - **Introduksjon av historien:**
Vise bok og bilder frem. Presenter tema. Spørsmål til forforståelse. Presentere hovedpersoner. Presentere 3 ord (magic words)
Barna skal reagere når de hører dem lest
 - **Lesing:**
Underveis samtale om de magiske ord o.a.
 - **Samtale etter lesingen:**
Ped. stiller spørsmål. Dialog. Ordene fokuseres.

Ukens ord i 1. kl!

- Tingkassa
 - Her legger læreren og barna ting som de har med hjemmefra som de skal bruke til ordlek på mange forskjellige måter. Ord kan brukes til å fortelle historier!

Ukens ord årstrinn 2

○ Skolemusikken

- Trompet
- Basun
- Trommer
- Klarinett
- Fløyte
- Nodestativ
- Gitar
- Dirigent

Middelalderbyene

I byen

- borg
- handelsmenn
- håndverkere
- skredder
- skomaker
- trange bygater
- bindingsverkshus
- stråtak
- steintrapp
- brolegning

Det daglige arbeid med ord – i ALLE fag!

○ 30 ord i uken i:

- Norsk →
- Matte →
- O-fag →
- Matlaging →
- Sport →
- Osv.

ukens ord i 5. b

Allsidig og nyansert arbeid

- Ved å
 - Kalle på nysgjerrigheten (sulten på ord)
 - Utfordrende dialoger (åpne spørsmål)
 - Velge riktig nivå
 - Dusje barna i ord

Alle situasjoner i skoledagen er potensielle læringssituasjoner for å lære nye ord.

Effektiv undervisning i ordforråd

(Nagy 2005)

- Bruke tid i undervisningen til å utvikle bevissthet om ord samtidig med den faglige formidling
- hjelpe elevene til å oppdage morfologiske og semantiske relasjoner mellom ord
- Øke elevenes sensitivitet for ord med flere betydninger og for flertydighet i tekstlige sammenhenger

Allsidig og nyansert arbeid

Målet er aktiv tenkning

- Om ords betydning
- Om bruk av ord i forskjellige situasjoner
- Om relasjoner mellom ord

Elevens egen ordbok

- For eksempel ordet "fokus"

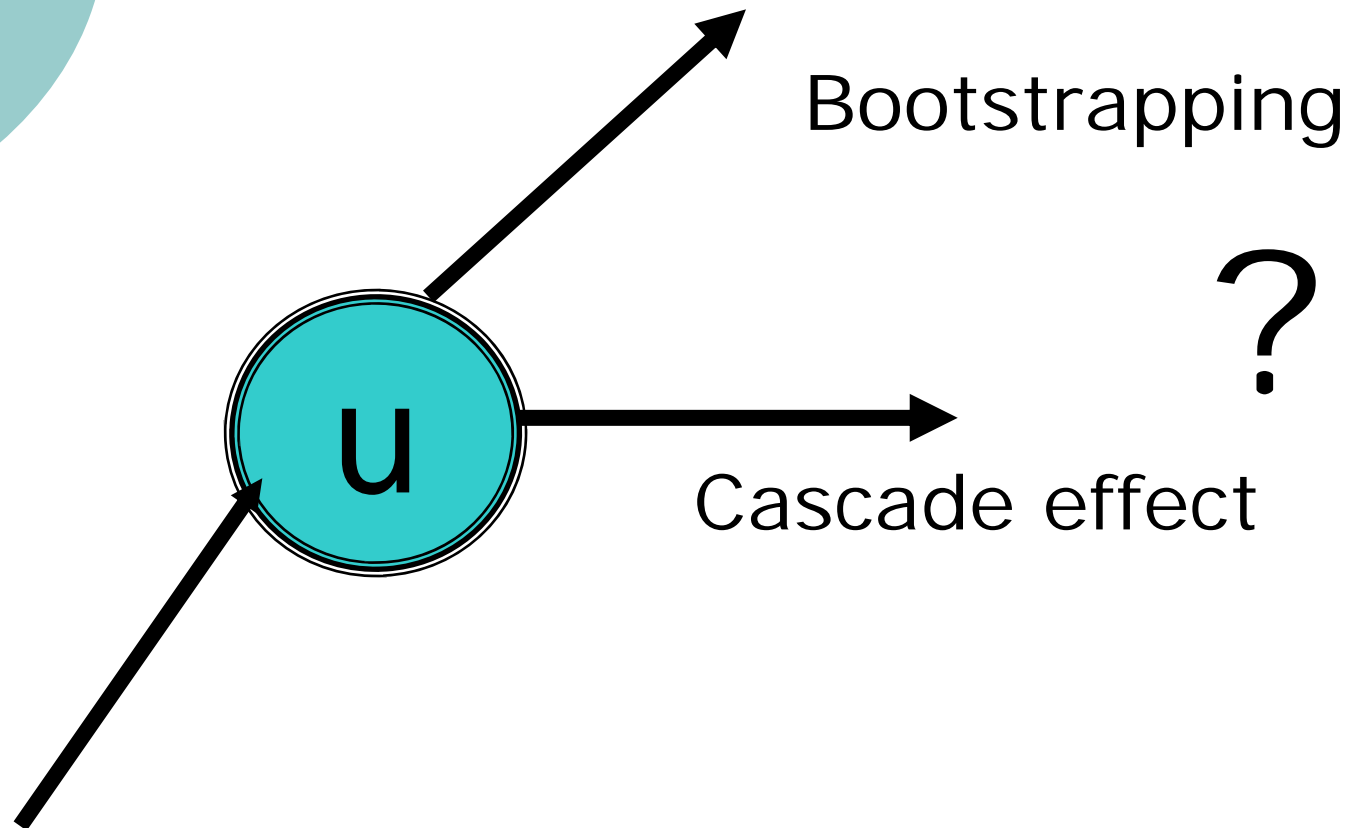
Fokus	Å være midtpunkt for noe
	Kveldens fokus ble plutselig endret

Nivå og ordtype

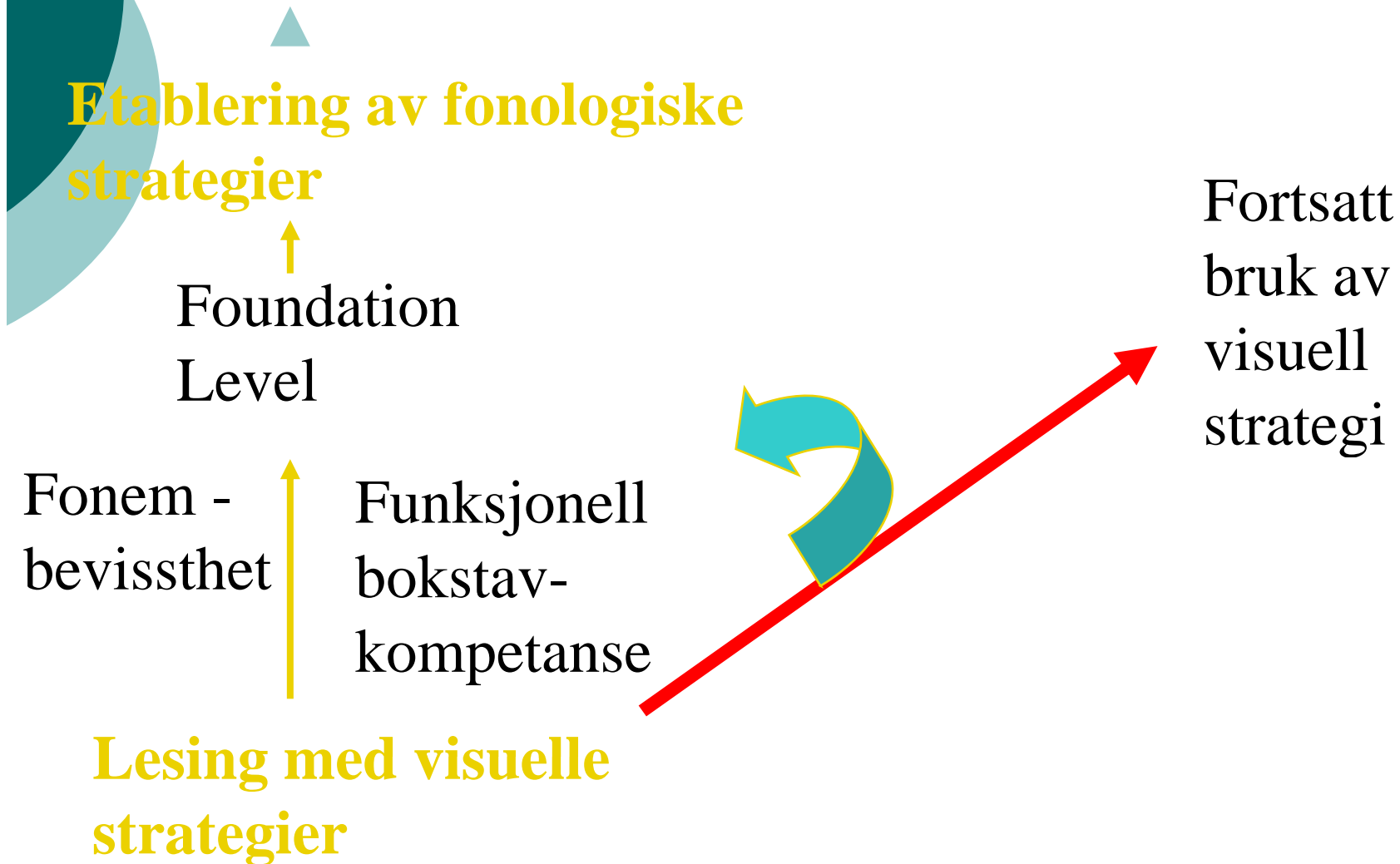
- 1. **Det basale ordforrådet:** bror, søster, bord, stol, gå, løpe osv.
- 2. **Lavfrekvente ord** fra spesifikke temaer: apsis, kongruent, biotop, pelagisk osv.
- 3. **Høyfrekvente ord** som likevel er sentrale for å få dybdeforståelse: typisk, beliggenhet, overens, funksjon, forandring osv.

Matthæus effekt (Stanovich)

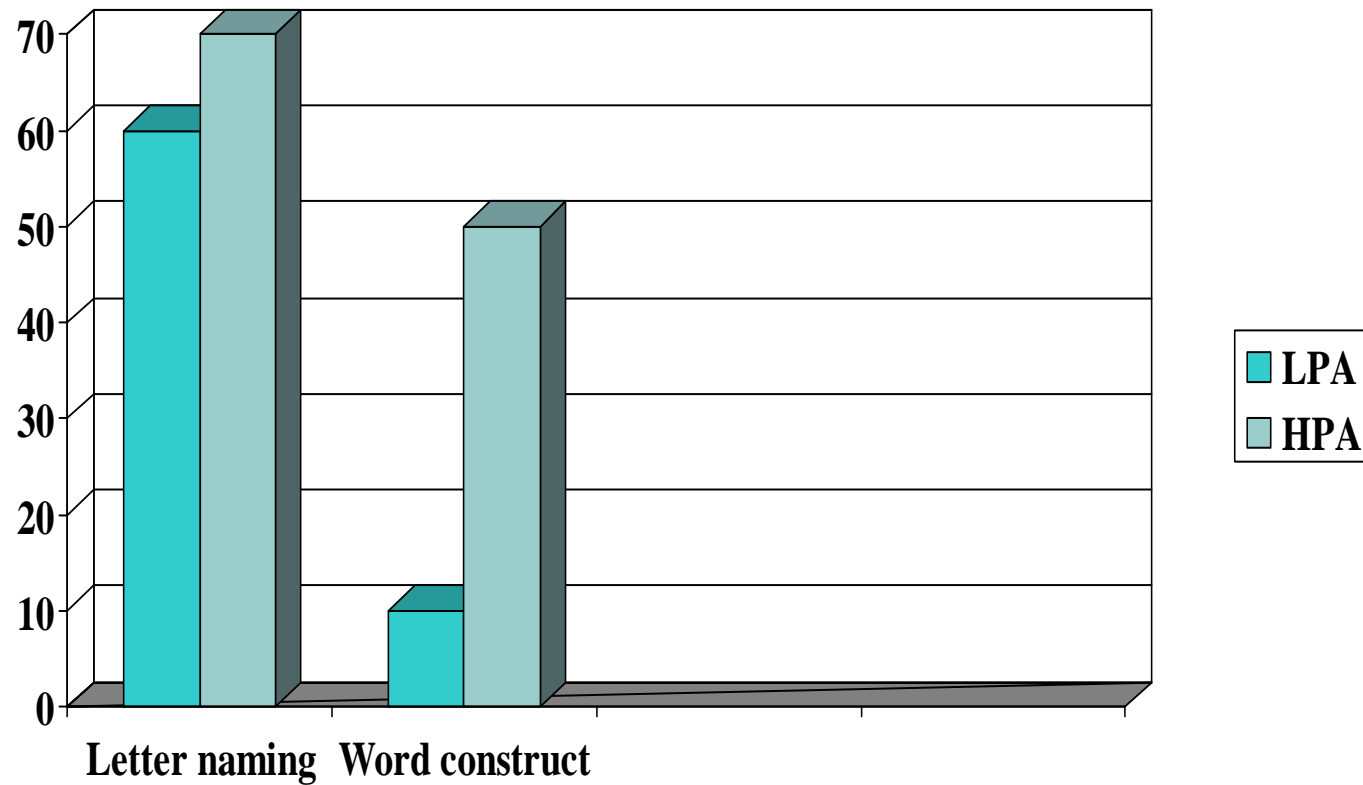
Å etablere fonologiske strategier

(etter Spear-Sternberg, 1994)

Bokstavkunnskap 2. kl febr.

(Frost, 2001)

Mestringstidspunkt for fonembasert skriving

(Frost, 2001)

Testanledning

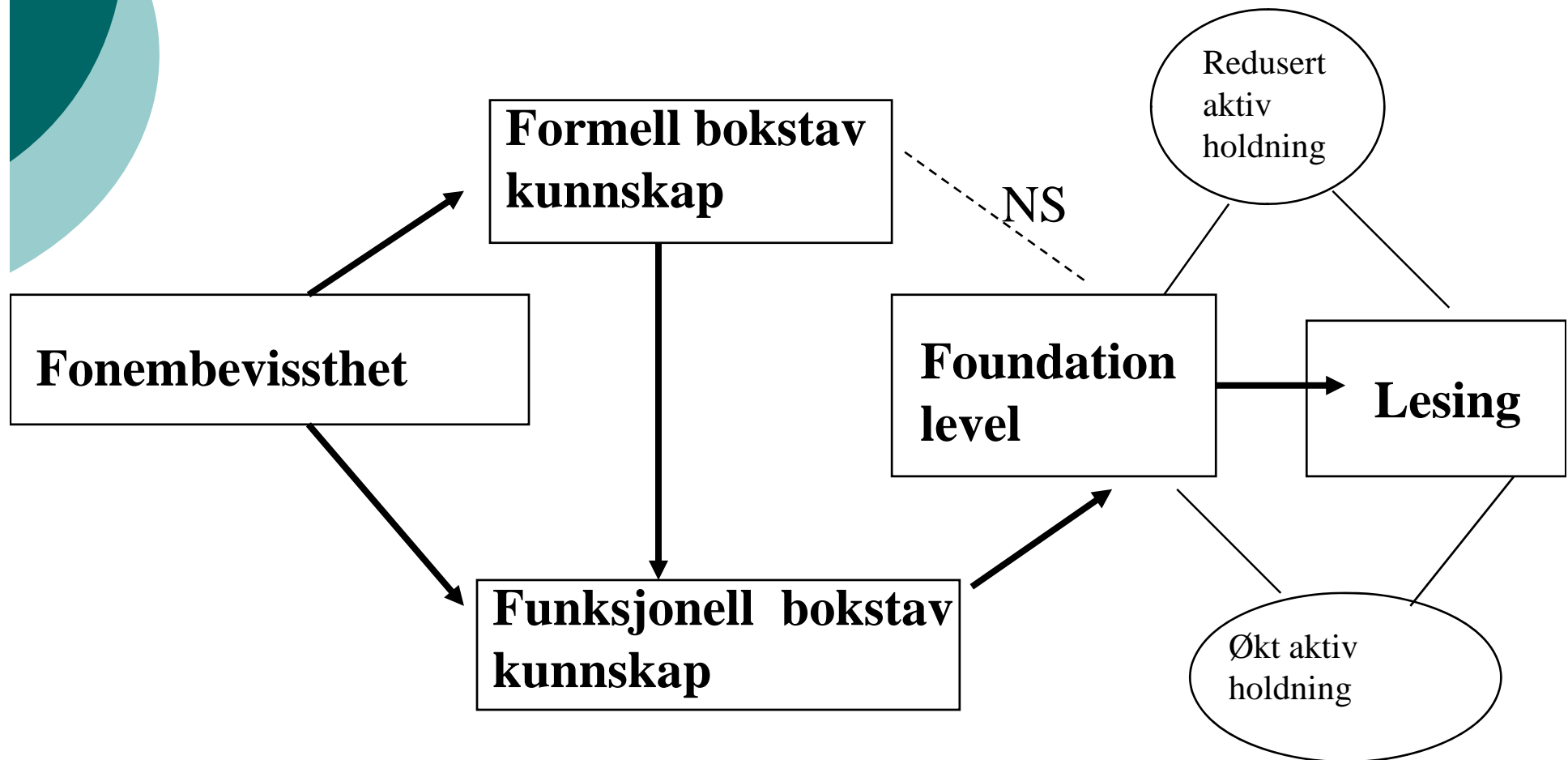
Gruppe	1	2	3	4	5	6	>6	N
HFB	2	2	6	6	1	3	0	20
LFB	0	0	3	6	7	5	2	23

1. trinn

2. trinn

To veier til lesing

(Frost, 2001)

Utviklingsmodell for ordgjenkjenning

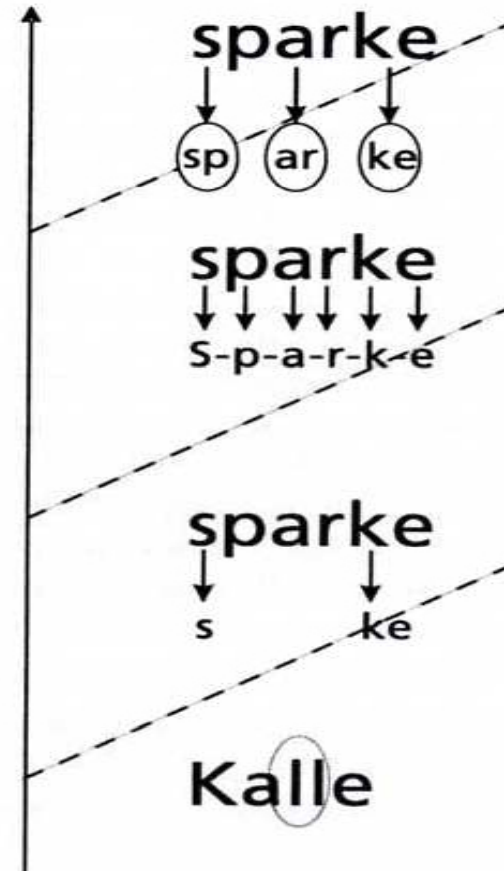
(etter Ehri, 1997)

Etablering av ortografiske strategier

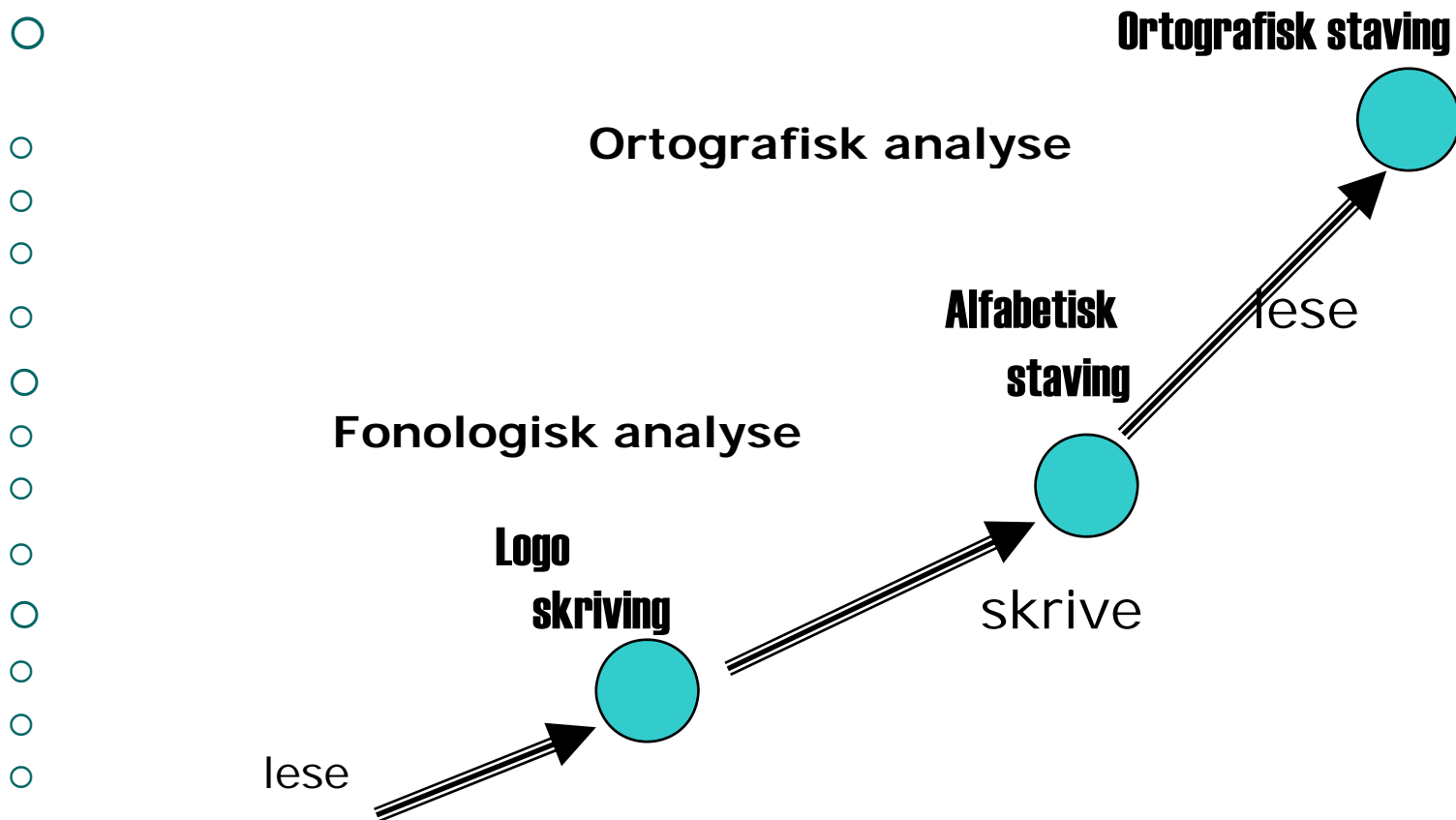
Fonologisk lesing (fullstendig avkoding)

Etablering av fonologiske strategier (partiell avkoding)

Lesing med bruk av visuelle strategier

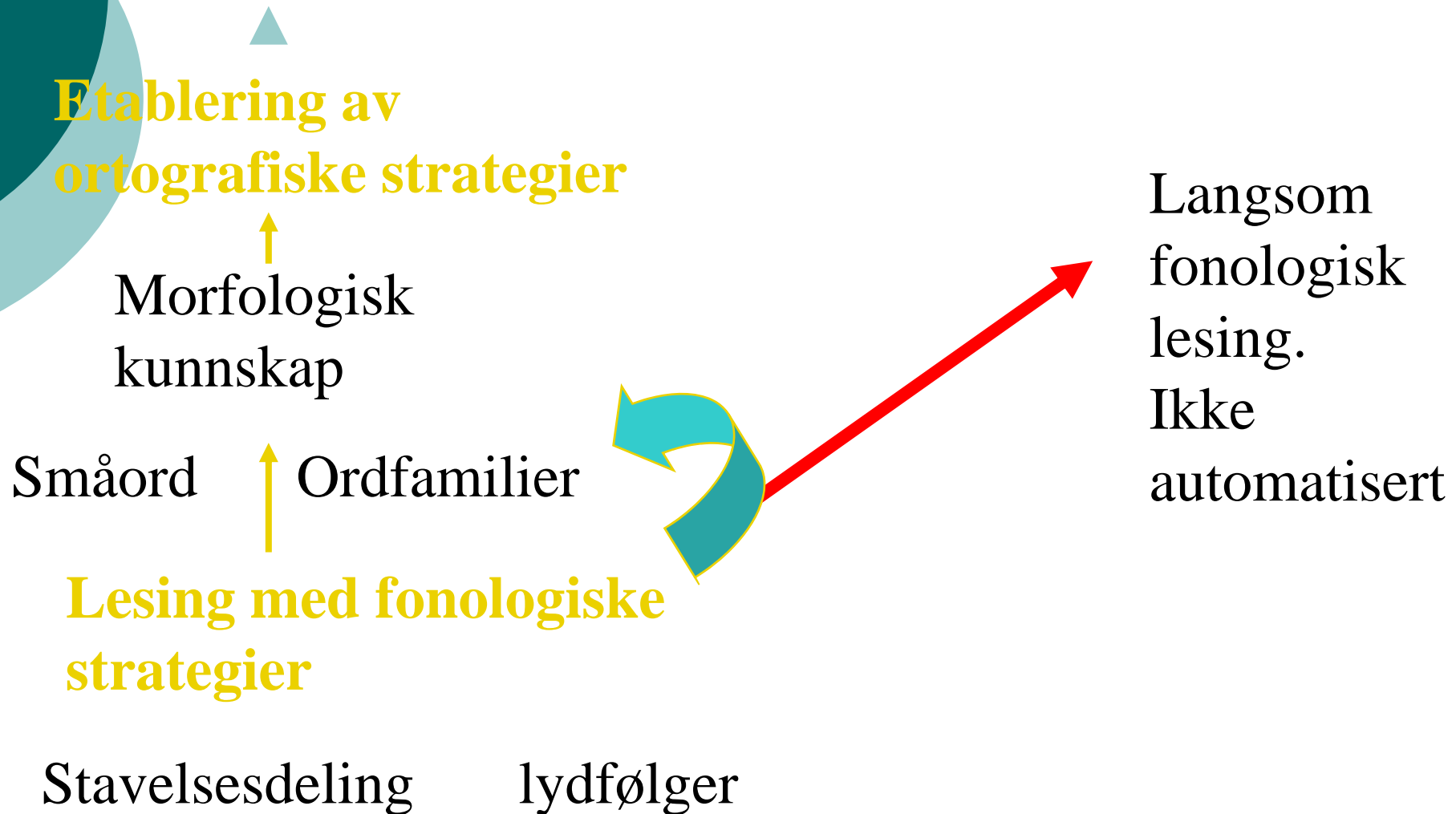

Skriveutvikling (Frith, 1985; Frost, 2003)

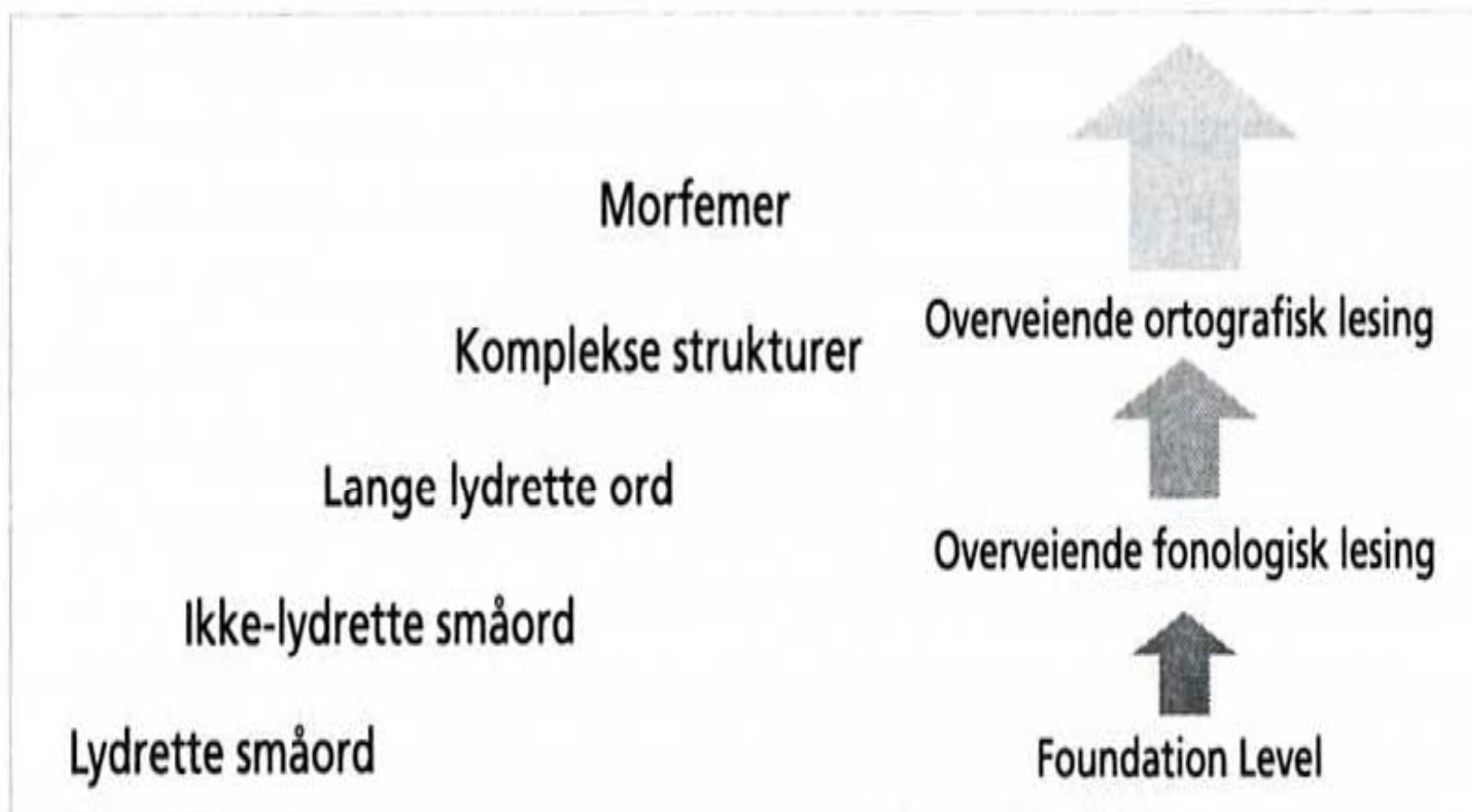

Å etablere ortografiske strategier

(etter Spear-Sternberg, 1994)

Utvikling av ordkunnskap (Frost, 2003)

Modell for leseutvikling

(etter Spear-Swerlinga og Sternbera. 1994)

Leseutvikling

Fortsatt utvikling av avanserte strategier for anvendelse av lesing

5. Prosessorientert lesing

Avvik

5a. Suboptimal lesing
Bruk av strategier til forståelse

4a. Forsinket lesing. Ikke automatisert.
Forståelse?

3a. For langsam lesing. Ikke automatisert fonologisk lesing.

2a. Kompensatorisk lesing. Forståelse?

1a. Fortsatt bruk av visuell strategi. Alfabetisk innsikt